

14 Mavzu: Dunyo mintaqalari bo'yicha aholi soni va dinamikasi jadvalini tuzish

Reja:

- 1. Yevropa mamlakatlari aholisi**
- 2. Osiyo mamlakatlarida demografik vaziyat**
- 3. Afrika, Avstraliya va Okeaniyada demografik jarayonlar**
- 4. Amerika aholisi soni va dinamikasi**
- 5. Dunyo mintaqalari bo'yicha aholi soni va dinamikasiga doir jadvallar**

Tayanch iboralar: Dunyo aholisi, Yevropa, urbanizatsiya, Fan-texnikaning rivojlanishi, Osiyo, Afrika, Amerika, immigrantlar

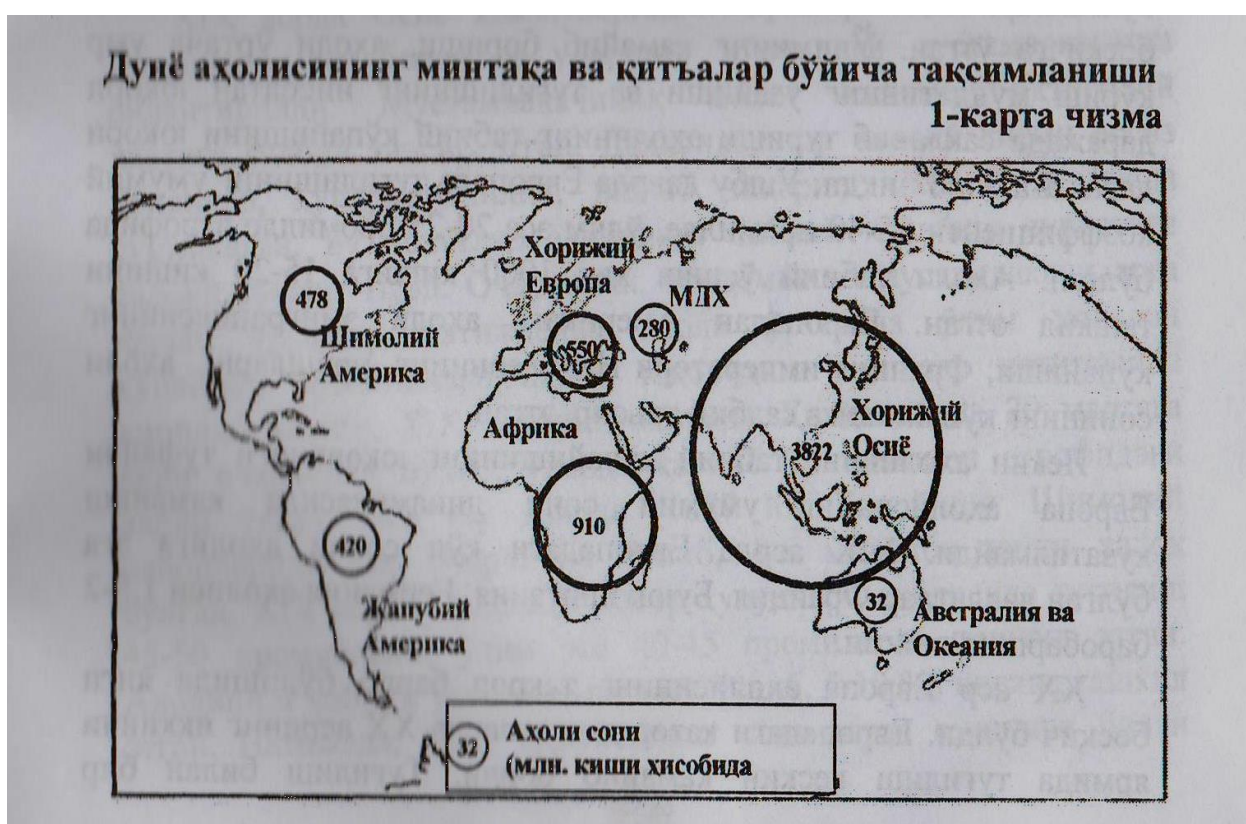
Dunyo aholisining 1000 yildan XXI asr boshlariga qadar o'sishi tahlil qilinsa, dunyo aholisining bir milliardga yetishi uchun salkam 850 yil kerak bo'lgan bo'lsa, 2 milliardga yetishi uchun 85 yil, 3 milliardga yetishi uchun 25 yil, 4 milliardga yetishi uchun 15 yil, 5 milliardga yetishi uchun 20 yil, 6 milliardga yetishi uchun 15 yil va 7 milliardga yetishi uchun 12 yil kerak bo'lgan. Yer shari aholisining ko'payib borishi alohida hududlar bo'yicha ham farq qiladi.

Yevropa mamlakatlari aholisi. Yevropada XIV asrning o'rtalaridan fan va texnika rivojlandi. Ilmiy manbalarda, ushbu davrni Yevropa uchun "uyg'onish" davri deb qayd etilgan.

Yevropa dunyo qit'alari ichida aholining o'rtacha zichligi yuqori hudud hisoblanadi. Aholi zichligi Yevropaning Shaharlarida yuqori bo'lib, qishloq hududlaridan keskin farq qiladi. Bu qit'ada aholi umuman yashamaydigan hudud yo'q. Yevropada aholisi nisbatan siyroak joylashgan hududlar Islandiya va Norvegiya davlatlari bo'lsa, aholisi eng zich joylashgan mamlakatlar Niderlandiya va Belgiya davlatlaridir. Aholi zichligi bo'yicha Malta davlati alohida ahamiyatga ega bo'lib bu yerda aholi 1 km² ga 1000 kishidn ortadi. Maltada toza ichimlik suvi juda tanqis hisoblanib, u bozorda sotiladigan tovar hisoblanadi. Toza suvning narhi xatto vinodan ham qimmat turadi. Yevropada aholi zich joylashgan hudud Reyn

daryosi vodiysidir. Bu yer juda hosildor lyossimon tuproqlardan tarkib topgan bo'lib, dexqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullanish uchun juda qulaydir. Shuningdek, Dunay daryosi vodiysi bo'ylab ham aholi zichligi nisbatan yuqoridir.

Yevropada urbanizatsiya darajasining yuqoriligi Shahar va qishloq hududlarida ham aholi zichligi o'zaro farq qiladi. Masalan, Maltada qishloq aholisi 1 km² ga 100 kishidan ortiq bo'lsa, Yevropaning shimoliy qismlarida aholi siyrak joylashgan. Chunki, bu yerlar iqlimi juda sovuq bo'lib, qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun qulay emas. Shunday bo'lsada, Yevropada aholi zichligi 1970-2010 1 km² maydonga 94 kishidan 124 kishiga ortgan.

Manba: Qayumov A. Yakubov O'. Abdullayev A. "Aholi geografiyasi va demografiya asoslari" T.: 2011

Fan-texnikaning rivojlanishi tufayli Yevropada ishlab chiqarishda qo'l kuchi o'rniga texnikalardan foydalanish aholi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitini ma'lum darajada yaxshilanishiga olib keldi. Aholi soni oldingi davrlardagiga nisbatan tezroq ko'paya bordi. Lekin, Yevropaning ba'zi hududlarida tarqalgan epidemiyalar (1624,1639 yillarda o'lat va vabo), ocharchiliklar (Italiyada 1739-

1741 yillardagi kartoshka ocharchiligi) va urushlar (Turkiya va Bolqon urushi XVI asrda; 1618-1648 yillardagi 30 yillik urush, 12 yil davom etgan ispan merosi uchun kurashlar 1701-1713 yillar) aholi sonining ko'payib borishiga salbiy ta'sir ko'rsatgan albatta. Shuningdek, Yevropa aholi soni dinamikasiga emigratsiya ham ta'sir ko'rsatdi. Amerikaning kashf etilishi juda ko'p ispanlar, portugallar, inglizlar, fransuzlar va gollandlarning Amerikaga ko'chib ketishiga sabab bo'lgan. XVI-XVIII asrlarda Yevropadan Amerikaga 2 milliondan ortiq aholi ko'chib ketgan.

Shunday bo'lsa-da, Yevropa aholisi XVI-XVIII asrlarda oldingi davrlardagiga nisbatan yuqori sur'atlar bilan ko'payib brogan. Masalan 1700 yili Yevropa aholisi taxminan 100 mln. kishi bo'lsa, 1800 yilda bu ko'rsatkich 160 mln. ga yetdi. Fransiya, Angliya, Ispaniya, Germaniya Yevropaning aholisi eng ko'p mamlakatlar bo'lgan. XIX sarda Yevropa aholi takror barpo bo'lishida yangi bosqichga o'tdi. O'limning kamayib borishi, aholi o'rtacha umr ko'rishi davrining uzayishi va tug'ilishning nisbatan yuqori darajada saqlanib turishi aholining ko'payishini yuqori darajaga olib chiqdi. Ushbu davrda Yevropada tug'ilishning umumiy koeffisenti 35-40 promille, o'lim esa 20-25 promille atrofida bo'lgan. Aholining tabiiy o'sishi har ming kishi hisobiga 15-20 kishini tashkil qilgan. Yevropadan Amerikaga aholi emigratsiyasining ko'payishi, Fransiya imperatori Napoleonning urushlari aholi sonining ko'payishiga salbiy ta'sir etgan.

Lekin aholining tabiiy ko'payishining yuqoriligi tufayli Yevropa aholisining umumiy soni dinamikasida kamayish kuzatilmaydi. XIX asrda Yevropadagi eng ko'p sonly aholiga ega bo'lgan davlatlar Fransiya, Germaniya, Buyuk Britaniya aholisi 1,5-2 barobarga ko'paygan.

XX asr Yevropa aholisining takror barpo bo'lishida yangi bosqich bo'ldi. Yevropadagi qator mamlakatlarda XX asrning ikkinchi yarmida tug'ilish keskin kamaydi. Tug'ilish bilan bir qatorda o'lim hollari ham qisqarib bordi. Aholining takror barpo bo'lishida yangi demografik o'tish davri boshlandi. Natijada, Yevropada aholi sonining o'sish sur'ati birmuncha kamaydi. 1900-1950 yillarda Yevropa aholisi har yili o'rtacha 1,8 mln. atrofida ko'paygan bo'lsa, 1970-

2010 yillarda yiliga 1,2 mln. ni tashkil etgan va hozirgi kunda Yevropada dunyo aholisining 11,4 %i joylashgan.

Osiyo mamlakatlarida demografik vaziyat. Osiyo dunyoning eng ko'p aholi istiqomat qiladigan mintaqasi hisoblanadi. XX asrga qadar bo'lgan davr uchun osiyo aholisi soni haqida aniq ma'lumotlar deyarli yoq edi. Tahminlarga ko'ra, XVI-XVIII asrlarda Osiyo aholisining umumiy o'sish sur'ati Osiyoda ushbu davrlar nisbatan tinch, yirik qirg'in-barot urushlar bo'lmagan davr hisoblanadi. Osiyoning ba'zi davlatlari demografik jarayonlarida keskin o'zgarishlar kuzatiladi. Masalan, Yaponiyada oilalarda farzand tug'ilishlarini nazoratga olish boshlandi. Natijada aholining umumiy tabiiy o'sish sur'ati sekinlashdi va aholi soni ham nisbatan mos sur'atda kam sur'atda ko'paydi. XIX asr boshlarida Osiyoning eng ko'p sonli hududi Hitoyda aholi soni 300-350 mln. Hindistonda – 150-210 mln. Yaponiyada 27-30 mln. kishini tashkil etgan.

XIX asrda Osiyo davlatlarining ko'pchiligida yangi siyosiy o'zgarishlar yuz berdi va ularning ko'pchiligi mustamlakalarga aylantirildi. Mustamlakachilik aholi ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga salbiy ta'sir etdi. Dehqonlarning asosiy qismi yersiz qoldilar, hunarmandchilik va ishlab chiqarish ma'lum darajada sustlashgan. Bu holatlar aholining tabiiy ko'payish sur'atiga salbiy ta'sir etgan. Ocharchilik, epidemiya va mustamlakachilarga qarshi urushlar natijasida aholi o'rtasida o'lim holatlari ko'plab kuzatila boshlagan. XIX asrning oxirirda Hindistonda 20 martaga yaqin ocharchilik bo'lib, ularda qariyb 20 mln. aholi o'lgan. Ana shu davrda (1887 y.) Xitoyning Shimoliy rayonlarida ham ocharchilik bo'lib, 4-6 million kishi halok bo'lgan. XIX asrda osiyoning bir qator davlatlarida aholining tug'ilish koeffitsienti 45-50 promilleni, o'lim esa 40-45 promilleni tashkil etgan. Natijada, Osiyo aholisining soni juda sekinlik bilan ko'paygan. 1990 yillarda Osiyo aholisining soni 0,9-1,0 mlrd. kishidan ortgan. Shu jumladan, Xitoyda aholi soni 400-500 mln., Hindistonda 285ml., Yaponiyada 44 mln. ga yetgan.

XX asrda Osiyo mamlakatlarining ko'pchiligida aholi o'limining keskin kamayishi kuzatiladi. Natijada, Osiyo aholisining soni ko'payib boradi. 1900-2000 yillarda Osiyo aholisi soni 950 milliondan 3,6 mlrd. ga yetdi yoki 3,6 marta

ko'paydi. Shuni alohida qayd etish lozimki, XX asrning ikkinchi yarmida Xitoy, Hindiston kabi aholisi ko'p sonly mamlakatlarda tug'ilishni nazorat etish davlat siyosati darajasida olib borilishiaholi o'sish sur'atining birmuncha sekinlashuviga olib keldi. Osiyo aholisining dunyo aholisidagi salmog'i 1000-2000 yillarda 63,9 foizdan 59,3 foizga tushdi. Hozirda (2005 y) Osiyoda dunyo aholisining 60,6 foizi istiqomat qilmoqda.

Osiyoda dunyo aholisining asosiy qismi yashaydi. Sharqiy Osiyoda Yaponiya, Xitoy, Koreya, janubiy Osiyoda esa Hindiston, Pokiston va Bangladesh kabi davlatlar joylashgan bo'lib ular dunyoda aholi zichligi bo'yicha yuqori o'rinlarni egallaydi. Osiyo aholisining asosiy qismi Hindixitoy yarim oroli va Indoneziya orollarida joylashgan bo'lib ularda aholi zichligi 1 km² ga 400-500 kishiga teng. G'arbiy Osiyodagi Arabiston yarim orolida, Markaziy Osiyoda, ayniqsa Mongoliyada aholi siyrak joylashgan bo'lib, 1 km² ga 2-3 kishini tashkil etadi. Osiyoda dunyo qishloq aholisining katta qismi joylashgan bo'lib, ular qishloq xo'jaligi, ayniqsa dexhqonchilik uchun qulay yerlarga Xitoydagi yirik daryolar, Gang, Braxmaputra, Mekong, Xuanxe vodiylariga, Koreyaning janubiy qismi, Yaponiya va Yava orollariga joylashganlar. Bu hududlar maydoni 2,5 mln. km² bo'lib, ularda taxminan 2 milliarddan ortiq aholi yashaydi. Aholi zichligi Hind va Ganga vodiylarida, Xuanxe va Yanszi deltalarida juda zich bo'lib 1 km² ga 1000-1500 kishini tashkil etadi.

Osiyoda aholi doimiy yashamaydigan tog'li hududlar (Tibet, Hindiqush, Himolay tog'liklari) va cho'llar (Rub-al-hali, Takla-makon, Gobi) ham mavjuddir. Afg'oniston, Eron, Suriya, Turkiya davlatlari hududlarida ham aholi juda siyrak joylashgan. Chunki, bu hududlar tabiiy sharoiti ham dexqonchiik uchun qulay emas. Bu yerlarda aholi asosan ko'chmanchi chorvachilik bilan chug'ullanadilar.

Afrika, Avstraliya va Okeaniyada demografik jarayonlar.

Afrika - inson ajdodlarining eng kadimiy maskanlari shakllangan, shu bilan bir qatorda aholisi yer kurrasining qator hududlariga nisbatan juda siyrak joylashgan hudud. 1970-2004 yillarda Afrika aholisining o'rtacha zichligi 1 km² ga 12 kishidan 29 kishiga yetgan. Afrikada aholining siyrak joylashuvi bir tomondan

tabiiy sharoitning qishloq xo'jaligi uchun qulay emasligi, ichimlik va sug'orish uchun suv tanqisligi bo'lsa, ikkinchi tomondan Afrika davlatlarining juda uzoq davr Yevropa davlatlari mustamlakasi bo'lib kelganligidir, chunki koloniya sharoitida aholining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi darajasi sekinlashgan. Ushbu jarayon esa aholining tabiiy o'sishiga, o'rtacha umr ko'rish darajasiga salbiy ta'sir etgan. Natijada, aholi soni sekin ko'payadi va aholi zichligi xam shunga mos tarzda o'zgargan. Aholining eng yuqori zichligi Mavrikiy, Reyunon va Viktoriya ko'li atrofida joylashgan Ruanda va Burundi davlatlarida (1 km² ga 400-450 kishi), aholi eng siyrak joylashuvi esa Botsvana, Liviya va Namibiya davlatlarida (1 km² ga 2-3 kishi) kuzatiladi.

Afrikada ham aholi joylashuvida suv resurslarining asosiy omil ekanligi yaqqol kuzatildi. Nil daryosi vodiylarida, Gvineya qo'ltig'i, Tunis, Jazoir va Marokashning sohil bo'ylarida aholi zich joylashgan Sahroi Kabir, Kalaxari va Liviya cho'llarida, tropik o'rmonlarda aholi juda siyrak, ba'zi cho'llarda umuman aholi yashamaydi. Afrikaning ba'zi hududlarida aholi juda notekis joylashgan. Bunday xol, ayniqsa, Afrikaning Shimoliy qismiga xarakterlidir. Bu yerda aholi eng zich joylashgan – O'rta yer dengizi sohillari bilan aholisi juda siyrak Sahroi Kabir cho'li mavjuddir. Shuningdek, Marokashning shimoli-garbida uning aholisining 90 foizi istiqomat qiladi va aholi zichligi 1 km² ga 200 kishidan ortiq, janubi-sharqiy qismidagi tog' va cho'l hududlarida aholi zichligi 1 km² ga 1 kishini tashkil etadi.

Afrika aholisi sonining ko'payib borishida uning tabiiy sharoiti bilan bir katorda ijtimoiy ahvoli xam asosiy omil xisoblanadi. O'rta asrlarda Shimoliy Afrikaga arablarning bosqinchilik yurishlari tufayli juda ko'p aholi qirilib ketgan. Bu qit'a aholisi asosan G'arbiy Sudan va Sharqiy Afrika aholisi xisobiga birmuncha ko'paygan. Sharqiy Afrikada arab sultonliklari tashkil topib, Osiyo davlatlari, ayniqsa, Hindiston bilan savdo-sotik rivojlangan.

Ikkinchi ming yillikda Afrika xalkining ijtimoiy-siyosiy hayotida yana keskin o'zgarishlar sodir bo'lgan. Afrikani Yevropaliklar tomonidan mustamlakaga aylantirilishi natijasidagi urushlar, afrikaliklarni qullarga aylantirib

sotilishi, ularning og'ir turmush sharoiti, ochlik, issik iqlim sharoitida turli yuqumli kasalliklarning tez-tez tarqalib turishi natijasida aholi o'rtasida o'lim ko'rsatkichlari yuqori darajada bo'lgan. 1650-1800 yillarda Afrika aholisi taxminan 100 milliondan 90 millionga kamaygan.

XVI-XVII asrlarda Afrikadan negrlarni qul qilib, Amerikaga olib ketilishi ham Afrika qit'asi aholisi soniga salbiy ta'sir etgan. Ayniqsa, Shimoliy Amerikadagi ingliz koloniyalariga Afrikadan millionlab negrlarni qul qilib haydab kelishgan. 1680-1786 yilning o'zida Shimoliy Amerikaga Afrikadan 2 million negrlar keltirilgan. Yuzlab negrlar yo'lda halok bo'lishgan va qul sifatida sotib yuborilgan. Yuqorida qayd etilgan xolat natijasida Afrikaning Angola, Mozambik va G'arbiy Sudan kabi davlatlarida aholi juda kamayib ketgan.

XIX asrga kelib, Afrikaning ijtimoiy-siyosiy ahvoli birmuncha yaxshilandi. Qator davlatlar mustamlaka tuzumidan ozod bo'ldilar. Dunyoda inson huquqlarini, millatlar manfaatini himoya etish tashkilotlari tashkil topib, faoliyat ko'rsata boshladi. Afrika xalklarining himoya qilinishi, ularga tibbiy yordam ko'rsatish, bilim olishlariga imkoniyatlar yaratila boshlandi. Natijada qit'a aholisi o'rtasida ulim hollari kamaydi. Tug'ilishning yuqori darajada bo'lishi va o'limning kamayishi Afrika aholisining tez sur'atlar bilan ko'payishiga olib keldi. 1900 yil Afrika aholisi taxminan 130 mln. kishini tashkil etgan. 1900-2000 yillarda esa qit'ada aholi soni 6 marta ko'paydi va 790 millionga etdi. XX asr Afrika aholisining eng yuqori sur'at bilan ko'paygan davridir. 2005 yil ma'lumotlariga qaraganda, Afrika aholisining soni 885 millionni tashkil etib, bu kursatkich dunyo aholisining 13,8 foizini tashkil etdi.

Avstraliya va Okeaniya aholi zichligi buyicha dunyoda eng oxirgi o'rinda turadi. 1970-2004 yillarda aholi zichligi 1 km² ga 2,5 kishidan 3,8 kishiga etgan. Lekin materikning ichida aholi juda notekis joylashgan. Okeaniya orollarida aholi zichligi nisbatan yuqori. Guam orollarida aholi zichligi 1 km. ga 200 kishidan ortiq bo'lsa, G'arbiy Samoada - 50 kishidan ortiqni tashkil etadi. Avstraliyada esa aholi uning Sharqiy, Janubiy- Sharqiy va Janubiy-G'arbiy qismida, Yangi Janubiy Uels, Viktoriya va Kvinslend shtatlarida zich joylashgan. Bu xududlarda Avstraliyaning

80 foizdan ko'p aholisi istiqomat qiladi. Markaziy va Shimoliy Avstraliyada joylashgan cho'l xududlarida maxalliy tub aholi-avstraliyalik aborijenlar yashaydilar. Ular juda kam bo'lib, zichlik xam nisbatan pastdir. SHuningdek, Yangi Gvineyaning janubiy qismida xam aholi siyrak joylashgan. CHunki bu xududlar maydonida xam tabiiy sharoit inson yashashi uchun noqulay bo'lib, tropik o'rmonlar va botkokdiyutardan iboratdir.

Aholinng yer yuzi buylab joylashuvi qator omillar bilan bog'liq. Ularga tabiiy sharoit, aholi manzilgoxlari shakllanishining tarixiy xususiyatlari, demografik o'tishning xozirgi bosqichi, rivojlanish darajasi va xo'jalik tarkibi kabi sotsial-iqtisodiy omillarni kiritish mumkin. Aholining joylashuvida eng asosiy omil bu tabiiy sharoitdir. Dunyo aholisining asosiy qismi inson yashashi uchun qulay tabiiy sharoitga ega bo'lgan mu'tadil, subtropik va tropik iqlim zonalarining qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanish imkoniyati bor xududlarida joylashganlar.

Avstraliya va Okeaniya hududi aholisiga oid ma'lumotlar demografik manbalarda, XVIII asrning ikkinchi yarmiga taalluqlidir. 1788 yilda ushbu qit'ada 200-300 ming maxalliy xalqlar (aborijenlar) yashaganlar. Okeaiiyada esa XVIII asr o'rtalarida 3 million kishi bo'lganligi taxmin etiladi. Bu xududda xam aholi shakllanishida Amerika qit'asiga o'xshash yevropaliklarning kelishi bilan bog'liq ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar katta ta'sir etgan. Yevropaliklar bilan to'qnashuvlardan, epidemiyalardan Avstraliya aholisining juda ko'p qismi qirilib ketgan. XIX asrning oxirlarida Avstraliyada 100 ming nafar aborijenlar qolgan xolos. Shuningdek, Yangi Zelandiyaliklar xam XVIII asrning oxiridan XIX asrning oxirgi choragiga qadar 200-250 mingdan 37,5 ming kishiga kamayib ketgan. XVIII asrning oxiridan XIX asrning oxiriga qadar, Gavayiliklar soni 300 mingdan 31 mingga qiskargan.

XIX asrning oxiridan boshlab, Avstraliya va Okeaniya aholisi aralash millatlar va yevropaliyutar xisobiga birmuncha ko'paya boshladi. Ayniqsa, Avstraliya va Yangi Zelandiya aholisi asosan yevropaliklar xisobiga ko'payib borishining asosiy sababi Avstraliya va Okeaniyada yangi konlarning topilishi va uzlashtirilishi edi. Yevropada ishlari yurishmagan kambagal va o'rtaxol kishilar

tezda boyib ketish maqsadida bu yerga ko'plab ko'chib kelishgan. 1800-1850 yillarda Avstraliyaga kelgan immigrantlar soni 5 mingdan 405 mingga yetgan. Immigratsiya xisobiga Gavayi, Fidji, Yangi Kaledoniya aholisi xam ko'paya boshladi. Natijada, Avstraliya va Okeaniya aholisining dunyo aholisi tarkibidagi salmog'i deyarli 2 barobar ko'paydi. 1900 yilda bu xudud aholisi 6 million kishini tashkil etgan bo'lsa, 2000 yilda bu kursatkich 30 millionga etgan. Xozirgi kunda Avstraliya va Okeaniya aholisining soni 33 millionni tashkil etmoqda.

Amerika aholisi soni va dinamikasi. Ilmiy manbalarda yozilishicha, Amerika Xristofor Kolumb tomonidan kashf etilgan davrga qadar, 25 milliondan ortiq aholisi bo'lgan. Aholisining asosiy qismini atseklar (Markaziy Meksika) davlatida va inklar imperiyasida (Peru) yashaganlar. Amerika aholisining tub xalki xindular bo'lib, ular kichik-kichik qabilalarga birlashganlar. Hozirgi AQSH hududida 1 millionga yaqin xindular yashagan.

Amerikaning Yevropaliklar tomonidan bosib olinishi uchun bo'lgan urushlar natijasida tub aholi bo'lmish xindularning qirib yuborilishiga sabab bo'lgan. Masalan, Karib dengizi xavzasidagi orollarda 1 milliondan ortiq xindular yashagan. XVI asr o'rtalarida Yevropaliklarning bosqinchilik urushlari tufayli mahalliy aholi vakillaridan bir necha yuz kishigina kolgan xolos. Meksikada esa XIX asr boshlarida 1,5 mln. AQSH da XIX asr oxirlarida 200 ming xindular yashaganliklari xaqida ma'lumotlar mavjud. Amerika tub aholisining kamayib ketishiga ularning Yevropaliklar tomonidan ayovsiz qirib tashlanishi bilan birga, Yevropaliklar olib kelgan epidemiyalar «yangi kasalliklar» (kizamiq, vabo, toshmalar), plantatsiyalardagi og'ir, antisanitariya sharoitdagi mexnatlar xam sabab bo'lgan.

Amerika ham er sharidagi aholisi nisbatan siyrak joylashgan xududdir. Bu yerda aholi zichligi 1970-2004 yillarda 1 km² ga 12 kishidan 22 kishiga yetgan. Amerikaning aholi zichligi bo'yicha dunyodagi tutgan urni Afrikaga yaqindir. Shimoliy Amerikada aholi Janubiy Amerikaga nisbatan siyrakroq joylashgan. AQSHning Atlantika okeani soxillaridagi Rod- Aylend, Nyu-Jersi, Pensilvaniya shtatlarida aholi zich joylashgan. G'arbga borgan sari aholi zichligi kamaya boradi.

Missisipi vodiysidan so'ng tog'li xududlar boshlanadi va bu yerlarda aholi juda siyrak bo'lib, 1 km² ga aholi zichligi 1 kishidan to'g'ri keladi. Tinch okeani sohillarida, ayniqsa, Kaliforniyada aholi zichligi yana ortib boradi. Kanadada xam aholi nisbatan siyrak joylashgan bo'lib, aholi 1 km² ga 3 kishidan to'g'ri keladi. Kanadaning juda katta maydonini tayga va tundra zonalari egallagan. Kanadaning shimoliy qismi, arktika orollarda, AQSH ga tegishli Alyaska yarim orolida aholi juda xam siyrak joylashgan va ba'zi xududlarda aholi umuman yashamaydi.

Janubiy Amerikada xam aholi asosan suv resurslariga yaqin, okean sohillarida joylashgan. Braziliyaning San-Paulo shtatida va sharqiy qismida, Parana pasttekisligida aholi nisbatan zichroq joylashgan bo'lib 1 km² ga 50-55 kishini tashkil etadi. Karib dengizi orollari va Bermud orollarida ham aholi zich joylashgan. Aholi zichligi yuqorida kayd etilgan orollarda 1 km²ga 300-400 kishidan ortiq. Amazonka vodiysining tropik o'rmonlar va botqoqliklar bilan qoplangan qismi, baland And tog'lari va Atakama cho'lida esa aholi deyarli yashamaydi.

Amerika aholisi soni XIX asr boshiga qadar, asosan Yevropadan immigrantlar kelishi va Afrikadan ko'plab negr-qullarni olib kelinishi xisobiga sekinlik bilan ko'paygan. Ushbu davrda Amerika kit'asida 25 million atrofida aholi bo'lib, ularning 18 millioni Lotin Amerikasida, 5,3 millioni AQSHda yashaganlar.

XIX asrda Yevropadan Amerikaga ko'chib keluvchilar soni yana xam ko'paydi. Immigrantlarning asosiy qismi iqtisodiy axvol yaxshiroq bo'lgan AQSH ga qaratilgan edi. XIX asrning ikkinchi yarmida (1821-1900 yillarda) AQSHga kelgan immigrantlar soni 20 million atrofida bo'lgan. AQSH aholisi immigrantlar xisobiga juda tez sur'at bilan ko'payib borgan va 1900 yilda 76 millionga yetgan va ularning tarkibida 10 million atrofida negrlar bo'lganligi qayd etilgan.

Kanada xududlariga xam XIX asrda immigratsiya jarayoni kuchaydi. XIX asr boshlarida Kanadada atigi 300 ming atrofida aholi istiqomat qilgan bo'lsa, 1851 yili aholi soni 1,8 1900 yilda esa 5,8 millionga etdi. Asr boshida faqat Kanadaga dastlab Yevropadan kelgan fransuz emigrantlar aholining asosiy kismini

tashkil etgan edi. XIX asrning ikkinchi yarmida AQSH xududi tamoman egallab olingach, immigrantlar oqimi Kanadaga qaratiladi. Lotin Amerikasi davlatlari aholisi esa XIX asrlarda AQSH va Kanada aholisiga nisbatan sekinroq ko'paygan. Asosan aholining ko'payishi tabiiy o'sish xisobiga sodir bo'lgan.

Bu davrda Yevropadan immigrantlarning kelishi Shimoliy Amerikaga nisbatan kamroq bo'lgan. Immigrantlar asosan Argentina, Braziliya va Urugvay davlatlariga kelganlar. 1900 yilda Lotin Amerikasida 60-65 million aholi istiqomat qilgan. 1850-1900 yillarda butun Amerika qit'asi aholisi 65 million kishidan 145 million kishiga ko'paygan yoki 2,2 marta oshgan. 1900- 2000 yillarda esa aholi soni 6 martaga ko'paydi. Bu davr Amerika aholisining eng yuqori sur'at bilan ko'paygan davridir. Aholi sonining ortib borishi dunyo aholisi tarkibida uning xissasini 3 barobar kutarilishiga sabab buldi. 2005 yil Amerikada dunyo aholisining 13,7 foizi yashamoqda. 1000 yilda bu kursatkich 4,6 fozini tashkil etgan edi.

Dunyo mintaqalari bo'yicha aholi soni va dinamikasiga doir jadvallar

1-jadval.

Dunyo aholisi sonining davrlar bo'yicha o'zgarishi

Yilnoma	Davr	Davrning davom etishi (yil)	Davr boshida aholi soni (mln.k)	Aholi soining o'rtacha yillik o'sishi (%)
Miloddan avvalgi 7000 yililgari	Neolit	5000	10	
Miloddan 2000 yililgari	Antik	2000	50	0,03
0 (yangiera)	Yangi eraning boshlanishi, o'rta asrning dastlabki davri	2000	230	0,1
1000-yil	O'rta asrlar	1000	305	0,02
1500-yil	O'rta asrlarning yakuniy davri	500	440	0,1
1650-yil	Yangi zamonning boshlanishi	150	550	0,3
1800-yil	Yangi zamon	150	952	0,5
1900-yil	Yangi zamonning yakuniy davri	100	1656	0,8
1950-yil	Eng yangi zamon	50	2527	1,0
1980-yil	Yaqin o'tgan davr	30	4430	1,9
2001-yil	Hozirgi davr	33	6134	1,5
2013-yil			7095	1,2

2-jadval.

Yer yuzi aholisi sonining o'sish sur'atlari (1950-2012-yillar)

Yil	Aholi soni, mln. kishi	Davr ichida o'sish, mln. kishi	O'rtacha yillik o'sish, mln. kishi
1950	2515		
1960	3091	504	50
1970	3698	679	68
1980	4450	752	75
1990	5292	842	84
2001	6134	959	96
2012	7095	961	87

Jahon aholisi mintaqalar bo'yicha taqsimlanishi

	Mintaqalar	Aholisoni (2019)	Yilliko'sish (% his)	Aholizichligi (kishi/Km ²)	Maydoni (Km ²)	Migratsiya (net)	Tug'ilishkoeffit sienti	O'rtachayosh	Urbanizatsiyad arajasi %
1	Osiyo	4,584,807,072	0.87	148	31,033,131	-1,552,651	2.2	32	50.2
2	Afrika	1,320,038,716	2.49	45	29,648,481	-462,112	4.4	20	41
3	Yevropa	743,102,600	0.06	34	22,134,900	1,058,329	1.6	43	74.5
4	J. Amerika	658,305,557	0.97	33	20,139,378	-334,703	2	31	80.4
5	Sh. Amerika	366,496,802	0.73	20	18,651,660	1,119,563	1.9	39	83.8
6	Avstraliyava Okeaniya	41,826,176	1.37	5	8,486,460	171,575	2.3	34	70.3

NAZORAT UCHUN SAVOLLAR:

1. Yevropaning qaysi hududlarida aholi zichligi yuqori?
2. Osiyoga jahon aholisining qancha qismi to'g'ri keladi?
3. Afrikada tug'ilish va o'limning yuqori bo'lishining asosiy sabablari nimada?
4. Avstraliya va Okeaniya aholi tabiiy o'sish omillari?
5. Amerikada aholisi migratsiyasi qanday ahamiyat kasb etadi?

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar

1. Abduraxmanov Q.X., va boshqalar. Demografiya. Darslik. - T.: «Fan va texnologiya», 2014.-368 b.
2. Bo'rieva M.R., Tojjeva Z.N., Zokirov S.S. Aholi geografiyasi va demografiya asoslari. – T.: Tafakkur, 2011. – 159 b.

Qo'shimcha adabiyotlar

3. Abdurahnmonov Q.X., Abduramanov X.X. Demografiya. O'quv qollanma. - T.: Noshir nashriyoti. – 2011.
4. Ata-Mirzaev O.B. Narodonaselenie Uzbekistana. – T., 2009.
5. Axmedov E. O'zbekiston shaharlari mustaqillik yillarida. – T., 2002.
6. Bo'rieva M.R., Tojjeva Z.N. Aholi geografiyasi. Ma'ruzalar matni. – T., 2000.
7. Bo'rieva M.R., Egamova D.N. Dunyo aholisi: Rivojlanish jarayonlari (o'quv qo'llanma). – T.: Fan, 2008. – 156 b.
8. Bo'rieva M. R. O'zbekistonda oila demografiyasi. – T.,Universitet, 1997.-157 b.
9. Narodonaselenie. Ensiklopedicheskiy slovar. – M., 1994.
10. Ubaydullaeva R.A., Ata-Mirzaev O.B., Umarova N.O. O'zbekiston demografik jarayonlari va aholi bandligi (ilmiy-o'quv qo'llanma). – T., 2006.
11. Simagin Yu.A. Territorialnaya organizatsiya naseleniya. – M.: Izdatelsko-torgovaya korporatsiya “Dashkov i K”, 2004. – 244 s.
12. Soliev A.S., Bo'rieva M.R va boshqalar. Qishloq joylar demografiyasi. – T., 2005. - 140 b.
13. Tojjeva Z.N. O'zbekiston aholisi: o'sishi va joylanishi (Monografiya). – T.: «Fan va texnologiya», 2010. – 276 b.
14. Tojjeva Z.N. Statistikaning umumiy nazariyasi. – T., 2000.-58 b.
15. Tojjeva Z.N. Iqtisodiy va demografik statistika. – T., 2002.-160 b.
16. Soliev A., Nazarov M. O'zbekiston qishloqlari (Qishloq joylar geografiyasi). –T.: 2009.

Elektron manbalar:

1. [http:// www.worldometers.info](http://www.worldometers.info)
2. stat.uz